

Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kar
Jogtörténeti Tanszék

AZ OSZTRÁK POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV

Készítette:
Pődör Lea
I. évf.
leapodor@gmail.com

2012.

“Néhány szakember hat hónap alatt egy minden tekintetben tökéletesebb és célszerűbb törvénykönyvet tudna összeállítani, azon excellentiád által oly igen feldícsért, de az európai szakemberek által nem igen csodált mesterműnél.”

(Széchenyi István vallomása Ein Blick című művében az Osztrák Polgári Törvénykönyv Magyarországon való bevezetéséről)

TARTALOM

Bevezetés	4
Ausztria korai jogtörténetéről	5
A természetjog hatása	8
Az Osztrák Polgári Törvénykönyv elkészítése és fogadtatása	10
A kódex tartalma	13
Az osztrák jog Magyarországon	23
Irodalomjegyzék	27

Bevezetés

Jelen dolgozat az Osztrák Polgári Törvénykönyv bemutatására vállalkozik. Természetesen elengedhetetlennek tűnik a törvénykönyv születését megelőző osztrák jogélet feltérképezése is ahhoz, hogy teljes egészében értékelhetővé váljék a törvénymű jelentősége. Ez a kódex ugyanis Európa első magánjogi kódexeinek egyike a francia Code Napoléon Civil (1804) és a porosz Allgemeines Landrecht (1794) mellett. Az osztrák törvénykönyv megszületése tehát nem volt egyedi jelenség a kor Európájában, hiszen a kodifikáció láza más államokra is hatással bírt.

A kodifikáció és a kódex fogalmak szintén ismerősen csengtek a XVIII-XIX. századi Európában, mivel már Iustinianus császár (527-565) révén beivódtak a jogéletbe. A iustinianusi, illetve a további kodifikációs munkák inkább kompilációknak minősültek, mintsem valós kódexeknek. Az újkor azonban már magával hozta azt a modern kodifikációs elképzelést, mely szerint ideje eltávolodni a hagyományoktól és mindenféle zárt rendszerektől. Különösen a magánjog igényelte a legfőbb szabályozást ekkoriban, azonban mind a francia, mind a német területeken nehéz feladatnak bizonyult egységesíteni azt. Az újkor legkorábbi polgári törvénykönyvein a természetjog hatása érződik, ám a társadalmi feltételek már nem egyeznek francia és német földön.¹

A XVIII. század uralkodói jól tudták, hogy a jog egységesítésére irányuló folyamat hatalmuk megerősítését is szolgálhatja. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv előkészítésében szerepet játszó Mária Terézia és fia, II. József a felvilágosult abszolutizmus képviselőiként kiválóan rátapintottak arra, hogy a kodifikáció véghezvitele nemcsak tanácsos lenne, hanem egyenesen kötelező feladat (az természetesen már más kérdés, hogy sem Mária Terézia, sem II. József uralkodása alatt nem sikerült még megvalósítani ezt a célt).

A magánjogi törvénykönyv elkészítését azonban nemcsak az imént említett uralkodók akarata indította el, hanem egy általános igény is, mely ugyancsak ismeretes volt Európaszerte, hiszen a felvilágosodás nyomán az egyre műveltebb polgárokból is igény támadt egy közérthető kódex iránt. Megalkotása azonban már nemcsak politikai vagy törvényhozói kérdéseket vetett fel, hanem szakmai problémákat is.² Ideje volt tehát félretenni az osztrák városok különböző formuláskönyveit és jogkönyveit, mert már egy új, modern kódex követelt magának helyet.

¹ vö. Ruzsoly József: Európa jogtörténete, Budapest, 1998. 117-118. o.

² vö. Ruzsoly József: i.m. 119. o.

Ausztria korai jogtörténetéről

„Az osztrák történelem lényegi jellemzője, amely talán egyetlen más állam történelméről sem mondható el, hogy ritmusa egybeesik a világtörténelem ritmusával.”³ A reneszánsz európai megjelenésével egy időben terjeszkedett és vált igen terebélyessé az Ausztria-ház hatalma, a dunai monarchia viszont az első világháborút követően összeomlott. A második világháború sorozatos katasztrófáinak kimeneteleként az európai országok létezése igen szorongatottá vált, s a kicsiny Ausztria pedig igencsak eltörpült a nagyhatalmak mellett. A párhuzamosságokat látva bizonyára beigazolódva látszik a fejezet elején megfogalmazott tétel, ám bár ezt a tényt talán még érdekesebbé teszi egy további megfigyelés: ha az európai események valahogy mindig utaltak Ausztria aktuális állapotára, úgy az is helytálló megállapításnak látszik, hogy bizony legtöbbször a konfliktusok is innét indultak ki. Tény, hogy nem feladata a dolgozatnak, hogy megerősítse vagy cáfolja ezeket az észrevételeket, elég ehelyett inkább a nagy drámaíró és költő, Friedrich Hebbel szavaival élni: Ausztria olyan kis világ volt, amelyben mindig is a nagy próbáltatott ki.⁴

Az Ausztria szó napjainkban nem igényel magyarázatot, de ez nem mindig volt így. A terület az évszázadok folyamán különböző okokból kapta az „osztrák kerület”, „Osztrák Császárság”, „Német-Ausztria” vagy „Ausztria” elnevezéseket. A különböző nevek így pedig területiális vagy dinasztikus értelmezést nyerhetnek. A legkorábbi időkben az Ausztria kifejezéssel egy Duna-menti örgrófságot illettek.⁵ Az első erre utaló kifejezés („Österreich”) egy 996-ban kelt oklevélben szerepel, melyet III. Ottó uralkodónak tulajdonítanak, ám léteznek olyan források is, melyek azt mutatják, hogy minden valószínűséggel a frankok nevezték „Ostarrichi”-nek birodalmuk keleti részét. Ezek mellett egyéb kifejezések is felbukkannak: gyakran az „Österreich” helyett „Osterlant” vagy „Oriens” szavak szerepelnek. III. Konrád német király (1127-1135) idejéből fennmaradt egy adománylevél, amely ezt a Duna-menti területet már „Austria” néven említi; a jogtörténészek úgy tartják, hogy a szomszédos longobárdok által a területre használt „Auster” kifejezést vették csupán kölcsön.⁶ Más értelmezés szerint azonban az „Österreich” elnevezésben nem frank vagy longobárd gyökereket kell keresni, hiszen a szó latin szinonimájának felel meg az Ausztria kifejezés.⁷

³ Zöllner, Erich: Ausztria története, Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 11. o.

⁴ vö. Zöllner, Erich: i.m. 11. o.

⁵ vö. Brauner, Wilhelm: Osztrák alkotmánytörténet napjainkig, JPTE Állam-és Jogtudományi Kar, Pécs, 1994. 14-15. o.

⁶ vö. Kecskés László: A polgári kor fejlődése a kontinentális Európa országaiban, HVG Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009. 382. o.

⁷ vö. Hamza Gábor: Az európai magánjog fejlődése, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. 68. o.

Fontos továbbá tisztázni az „Österreich” kapcsán azt, hogy a „reich” (birodalom) szó jelentése is más volt ekkoriban. Mai szóhasználatban hatalmas kiterjedésű területet értünk alatta, a középkorban azonban inkább egy nagyobb földterületre kiterjesztett uralmat illettek ezzel a kifejezéssel. A terület elnevezése viszont nem jelenti azt, hogy ezzel kezdetét venné az osztrák történelem, ám valamiféle közösségi összetartozás-tudat megjelenik már benne, ami minden bizonnyal a későbbi haza-fogalom előfutára is lehet.⁸

Ahogy fokozatosan gyarapodott Ausztria kiterjedése, úgy érte el a XII. századra a jogi egységet is. Jogi összefüggésben való említése először 1125-ben történt.⁹ Ausztria területi tagoltsága a XV. századtól rajzolódott ki a leglátványosabban, ekkortól ugyanis már különböző tartománycsoportokat foglalt magában: Belső-Ausztria (Stájerország, Karintia, Krajna), Elő-Ausztria (svábföldi és elzászi területek), valamint alsó-ausztriai és felső-ausztriai tartományok. A tartományok, mint jogi egységek különböző tartományi jogokat mutattak fel, melyek nyomán valóságos jogi partikularizmus jellemezte Ausztriát.¹⁰ Természetesen a tartományi jogokat illetően is érződött a római jog hatása, mint ahogy a *ius commune*-nak köszönhetően Európában sokhelyütt. A római jog azonban csak szubszidiárius jelentőséggel bírt, hiszen a szokásjog (*Landrecht*) játszotta a főszerepet, bár éppen a római jogi elemek jelenléte volt az, ami közelítette egymáshoz ezeket a *Landrechteket*.¹¹

A *Landrechtek* megerősítésére először a XIII. században került sor, a megerősítési folyamatot pedig jogkönyvek szerkesztése jelentette. A legelső ilyen munka 1280-ból származik, s minden bizonnyal magánszemély alkotása lehet. Kiemelkedő jelentőséggel bír továbbá Bécs város joga, mivel igen nagy hatást gyakorolt a környező területekre, melyek mintaként tekintettek rá. A bécsi városi jogot először 1350-ben szerkesztették egy jogkönyvbe, a későbbiekben pedig több módosításon is átesett.¹²

A tartományi jogok római jogi elemeinek beszivárgásában döntő szerepet a *Summa Legum Raymundi Parthenopei* nevű alkotás játszott. (A mű eredetével kapcsolatban számos szkepszis vetődött fel. Van, aki keletkezését a XIV. századra, Ausztriára teszi, más pedig krakkói eredetet feltételez. Minden valószínűség szerint azonban olasz jelleget - nápolyi eredet - kell feltételezni a *Summa Legum* kapcsán; készítője a Bolognában tanult Raimundus

⁸ vö. Zöllner, Erich: i.m. 52-53. o.

⁹ vö. Hamza Gábor: i.m. 68-69. o.

¹⁰ vö. Brauneder, Wilhelm: i.m. 14.o. és 21.o.

¹¹ vö. Kecskés László: i.m. 383. o.

¹² vö. Hamza Gábor: i.m. 69. o.

Parthenopeus lehet.¹³ Munkája - melynek keletkezése az 1300-as évek elejére tehető - azonban nemcsak az osztrák tartományi jogokra gyakorolt jelentős hatást, hanem alkalmazást nyert Lengyelországban és Magyarországon¹⁴ is.) Hiába érvényesült a római jog szubszidiárius jelleggel a szokásjog mellett, hatása mégis igen határozottan kimutatható különböző formuláskönyvekben, jogkönyvekben és törvényekben. A bécsi városi bíróság például vagyoni és öröklési ügyeket illetően következetesen és előszeretettel nyúlt vissza a iustinianusi jogra. Tulajdonképpen a római jog egységes tartományjogbeli jelenléte tette lehetővé azt, hogy III. Frigyes császár (1424-1493) megkísérelje az összes terület jogának egységesítését. A törekvés eredményeként 1460-tól nem lehetett eltérés a nemeseket illető házassági vagyoni szabályozásban.¹⁵

Az újkor beköszöntével egyre többen tettek kísérletet arra, hogy valamiféle jogegységesítést hajtsanak végre a tartományi jogokat illetően. Az osztrák jogtudomány atyjaként emlegetett Bernhard Walther von Walthersweil (1516-1584) szemében azonban még így is a szokásjog játszotta a főszerepet, mely álláspont kifejeződik magánjogi és eljárásjogi műveiben. A kor sajátossága volt az is, hogy számos jogi mű is napvilágot látott a XVII. század elejétől kezdve, s a szerzők közül talán Nikolaus von Beckmann-t kell kiemelni. Beckmann *Doctrina iuris* című művében egy ez idáig még nem látott gondolat nyert megfogalmazást, miszerint érdemes lenne elkészíteni egy *Corpus Iuris Civilis*-t. Beckmann tudatosan a *Corpus Iuris Leopoldinum* kifejezést használta a tervbe vett kodifikációs programra, utalva I. Lipót császárra (1658-1705).¹⁶ Ugyanakkor nemcsak I. Lipót uralkodó nevéhez fűződnek ilyen emlékek; 1528-ban például napvilágot látott egy *Iustitum Ferdinandi I* nevet viselő szokásjogi gyűjtemény, mely – ahogy címéből is kiolvasható – I. Ferdinánd király (majd 1556-tól német-római császár is) tiszteletére kapta ezt a címet. Ennél a gyűjteménynél sokkal jelentősebb hatást gyakorolt a későbbi századokra az 1573-ban, Wolfgang Püdler tollából keletkezett mű (gyakran csak Püdler-tervezetként említik).¹⁷

A fentiek mellett említést érdemel még további néhány XVII. századi alkotás, melyeket mind az 1811-es osztrák polgári törvénykönyv előzményeinek, vagy ha úgy tetszik,

¹³ vö. Bónis György: *A középkori jogunk elemei*, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest, 1972. 237-263. o.

¹⁴ Bónis György jogtörténész *A középkori jogunk elemei* c. művében igen pontosan levezeti, hogy a *Summa Legum* miképp állhatott Werbőczy István rendelkezésére, aki minden bizonnyal a *Tripartitum* összeállítására során jó néhány római jogi elemet az olasz műnek köszönhetően ismert meg és épített bele jogkönyvébe.

¹⁵ vö. Kecskés László: i.m. 383-384. o.

¹⁶ vö. Hamza Gábor: i.m. 110-111. o.

¹⁷ vö. Hamza Gábor: i.m. 112. old.

őseinek tekinthetünk. A *Kompilationen der vier Doktoren* című munka négy szerző alkotása (Suttinger, Seiz, Hartmann, Leopold; készült 1654-ben). Ez a kompiláció azért mondható innovatív jelenségnek, mert már hat könyvet foglalt magában: eljárásjog, szerződések, végrendeleti öröklési jog, törvényes öröklési jog, hűbéri jog, *iura corporalia*. Nem elhanyagolható az 1679-es *Tractatus de iuribus incorporalibus* említése sem, mely már a kölcsön és haszonkölcsön intézményét is szabályozza.¹⁸

A leírtak alapján teljességgel bizonyos, hogy az egységes osztrák polgári törvénykönyv keletkezése előtt kodifikációs programokkal tarkított jogélet volt Ausztria területén. A különböző *Landrecht*-tervezetek a római jog révén közelítettek egymáshoz – még a partikularizmus ellenére is. A római jogot idővel azonban kiszorította a természetjog XIX. századi megjelenése és óriási hatása, mely végül rányomta bélyegét az egész későbbi jogegységesítési folyamatra.

A természetjog hatása

A bevezetőben már történt utalás arra, hogy az európai nagy magánjogi kódexek, a francia *Code Civil*, a porosz *Allgemeines Landrecht* és az osztrák PTK is a XVIII. századi természetjog (észjog) hatását tükrözik. A természetjog a nyugat-európai polgári forradalmak nyomán érezte leginkább hatását és terjesztette el eszméit. Képviselői (úgy mint Grotius, Spinoza, Locke, Rousseau, Montesquieu, Holbach és Kant) tulajdonképpen „a feudalizmus bírlatára, a polgári társadalom természetes és ésszerű voltának igazolására használták fel.”¹⁹ A humanistáknak és a különböző tudományok felvirágzásának időszakában a római joghoz is másképpen, „tudományosabban” kezdtek viszonyulni. Ez az újfajta megközelítés az újkori német területeket jellemezte, ahol a szerves fejlődés eredményeképp több jogtudományi irányzat bontakozott ki: az *usus modernus Pandectarum*, a természetjogi iskola, valamint az ebből eredő pandektisztika.²⁰

Az észjog tulajdonképpen a racionalizmusból vezethető le, ami pedig Descartes filozófiájából ered. A természetjog így tehát az úgymond természetes törvényeket keresi, s már nem hangoztatja azt a nézetet, miszerint az ember Isten teremtménye lenne.

¹⁸ vö. Hamza Gábor: i.m. 112. o.

¹⁹ Filozófiai kislexikon, Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1976. 372. o.

²⁰ vö. Földi András-Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2009. 133.o.

Kiindulópontja immáron nem más, mint a fennálló pozitív joghoz való kötődés feltérképezése. Már nem ruházta fel a *ius commune*-t olyan nagy jelentőséggel, mint a korábbi évszázadokban, hiszen az ésszerűség, illetve az ésszerűségnek való alávetettség válik ezentúl követelménnyé.²¹

Az osztrák kodifikáció a természetjog relatív válfaját vette alapul, azt az irányzatot, mely a XVIII. századot uralta. A relatív természetjog általános fogalmakkal kívánt vizsgálandó. Kiindulópontjául a jogalanyt választotta, mert ő mindennek az alapja, a kezdete. Felismerte a kártérítési felelősség bevezetésének indokoltságát, a kötelmi jogban pedig a megegyezést igen nagy jelentőséggel ruházta fel. Az egyház és vallásosság háttérbe szorulásával a házasság értelmezése is új köntöst kapott; már csupán szerződésként tekintettek rá. Az észjog további vívmányai az öröklési jogban értek el igen nagy eredményeket.²²

Ezen a ponton indokoltnak látszik megemlíteni néhány tudóst, akik a természetjog művelőiként új elvekkel bővítették a jogtudományt. Így például meg kell emlékezni Hugo Grotiusról (*De iure belli ac pacis*, 1623), Gottfried Wilhelm Leibniz-ről (*Corpus iuris reconcinnatum*, 1672), Jean Domat-ról (*Les lois civiles dans leur ordre naturel*, 1694), Samuel Pufendorf-ról, a „profán észjog” kidolgozójáról (*De officiis hominis et civis iuxta legem naturalem*, 1673; *De iure naturae et gentium*, 1672), Christian Thomasius-ról (*Fundamenta iuris naturae et gentium*, 1705) és Christian Wolff-ról (*Institutiones iuris naturae et gentium*, 1750).²³

A római jognak tulajdonképpen egy sajátos módon végbement recepcióját figyelhetjük meg Ausztriában, ami egyes egyedül a természetjogi irányzat elterjedésének és elvei alkalmazásának eredménye. Ezzel párhuzamosan nyugatabbra az észjogból kifejlődött pandektisztika²⁴ ért el olyan eredményeket, mint Ausztriában a természetjogi tanítás. Ausztriában a pandektajog tehát azért sem tudott kibontakozni, mert az osztrák polgári törvénykönyv szilárd, a természetjog adta alapokra épült.²⁵

²¹ vö. Ruszoly József: i.m. 119-120. o.

²² vö. Ruszoly József: u.o.

²³ vö. Hamza Gábor: i.m. 112-116. o.

²⁴ A XIX. századi Németországban az okortudományok művelése igencsak magas színvonalon folyt, ami elsősorban Theodor Mommsen-nek köszönhető. A jogtudományban két új irányzat jelent meg: a történeti jogi iskola és a pandektisztika. Kiemelkedő képviselőik voltak Gustav Hugo, Georg Arnold Heise, Friedrich Carl von Savigny (birtoktan), Georg Friedrich Puchta (*Begriffspyramide*), Bernhard Windscheid (*Begriffsjurisprudenz*), valamint Rudolf von Jhering (*Interessenjurisprudenz*). (vö. Földi András-Hamza Gábor: i.m. 133-136. o.)

²⁵ vö. Hamza Gábor: i.m. 116. o.

Az Osztrák Polgári Törvénykönyv elkészítése és fogadtatása

A jogegységesítésre való törekvés már a PTK születése előtt megvolt, de igazán jelentős eredmény sosem jött létre. Az 1811-es kihirdetését megelőzte egy több mint fél évszázados előkészítő munkafolyamat. Az események XVIII. században történt felgyorsulását a természetjog, illetve a két domináns Landrecht, a cseh és az alsó-ausztriai egybeolvasztása segítette elő.²⁶

Az első komolyabb kodifikációs gondolat I. Lipót császár uralkodásának idejére tehető (lásd: Codex Leopoldinus). Lipót utóda, I. József (1705-1711) újabb lépést tett az ügy érdekében: kompilációs bizottságot hívott össze a statútumjog egységesítésére. A későbbiekben VI. Károly német-római császár, az osztrák területek uralkodója a törvényes öröklési jog összefoglalását igyekezett elősegíteni 'A végrendeleten kívüli öröklési jog új szabályai és rendtartása' című rendeletével. A terv megvalósulása 1727-ben történt, amikor is a jogszabályt hatályba léptették Alsó-és Felső-Ausztriában.²⁷ A magánjogi kodifikációs folyamat lényegi elindítását azonban a felvilágosult uralkodónak, Mária Teréziának (1740-1780) köszönhetjük. A program tulajdonképpen egy közigazgatási reformfolyamat egyik pillérének jelentette. A porosz-osztrák háború 1740-1748 között zajlott, s ennek folyamán végképp kitűnt, mi is a legnagyobb probléma Ausztriában: a tartományi széttagoltságból eredő egységes kormányzat hiánya, a normarendszer reformjának szükségessége és a pénzügyi szervezet újragondolásának égető kérdése (a háborúban elért porosz sikerek és az osztrák vereség is erről tett tanúbizonyságot).²⁸

Ezeket tapasztalva Mária Terézia kormányzati reformokba kezdett: a külpolitikai ügyeket immáron egy teljesen új intézmény, az udvari-és államkancellária hatáskörébe utalta. Sikeresen kijavították az igen problémásan működő udvari kamara hibáit, s végre-valahára sikerült megvalósítani az igazságügy és a kormányzás szétválasztását is. A közigazgatás újjászervezése szintén államreform-jelleget öltött, s ugyanez érvényes a pénzügy, az ipar, az iskolaügy és a népességpolitika irányába tett intézkedésekre is.²⁹

Ami a jogéletet illeti, az uralkodó 1753 februárjában bizottságot nevezett ki (a bizottság előadója Joseph Azzoni prágai ügyvéd, majd halála után Johann von Zencker). A feladat nem volt más, mint a Codex Theresianus összeállítása, amely az egységes, valamennyi

²⁶ vö. Kecskés László: i.m. 384. o.

²⁷ vö. Stein, Peter: A római jog Európa történetében, Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 148. o.

²⁸ vö. Kecskés László: i.m. 385. o.

²⁹ vö. Zöllner, Erich: i.m. 240-242. o.

tartományban érvényesülő magánjogot tartalmazza. Mária Terézia, mint felvilágosult uralkodó természetesen szempontként jelölte meg az észjog elveinek tükrözését is. A kódex tervezete (három részből állt: személyek joga, dolgok és dologi jogok, valamint személyes kötelek)³⁰ 1766-ra készült el.³¹ Az alkotást felülvizsgálati célból megküldték az államtanácsnak, ám ott kiderült, hogy a tervezet áttekinthetlensége miatt használatra teljességgel alkalmatlan.³² (Az áttekinthetlenség érve érthető is, hiszen a tervezet egészen pontosan 8367 paragrafusból állott, igaz, haladó szellemiséggel már anyanyelven, németül írták.)³³ Az uralkodónő újabb utasításában már Montesquieu elvei visszhangoztak. Eszerint „a törvény-és a tankönyv nem azonos; e mű csak törvénykönyv legyen; rövid legyen, s általános fogalmakat használjon; kerülje a kétértelmű és határozatlan megfogalmazásokat; ne a ’római törvényekhez’ ragaszkodjék, hanem mindenütt a természetes méltányosságot vegye alapul; egyszerűsítse a törvényeket.”³⁴ A bizottság új előadója, Horten keze alatt sem mutatkozott eredmény, a tanácskozásoknak ugyanis 1776-ban vége szakadt. A feldolgozója után ezt a tervezetet csak Horten-javaslatként szokták emlegetni.³⁵

A Mária Terézia által kitaposott ösvényen fia, II. József császár (1764-1790) próbált eredményt elérni. Az uralkodó elhatározta, hogy a Horten-javaslat személyi jogi részét törvényerőre emeli; 1786. január 1-jén hatályba is lépett az immáron Josephinisches Gesetzbuch-hé keresztelt mű, ám nem fogadták kitörő örömmel, így a későbbiekre tervezett további kodifikációs folyamatokat le is állították.³⁶

Azonban II. József utóda, II. Lipót császár (1790-1792) sem hagyta annyiban a kodifikációs folyamatot. Az uralkodó új bizottságot hívott össze, melyben már olyan, a természetjogban igen jártas tudósok foglaltak helyet, mint Karl Anton von Martini, majd az ő halálát követően Franz von Zeiller. Az előkészítők egy darabig bíztak abban, hogy a Horten-féle javaslatból talán többet is ki lehet hozni, mint ahogyan azt elődeik gondolták, ám hamarosan rájöttek, hogy más utat kell választani. Munkájukat megkönnyítette az, hogy 1794-re már elkészült a porosz polgári törvénykönyv, az Allgemeines Landrecht (ALR) is.³⁷ Az osztrák tervezet végül 1796-ra öltött testet, s kipróbálásképp 1797-ben hatályba léptették

³⁰ vö. Hamza Gábor: i. m. 114. o.

³¹ vö. Ruzsoly József: i.m. 128. o.

³² vö. Kecskés László: i.m. 386. o.

³³ vö. Stein, Peter: i.m. 148. o.

³⁴ Ruzsoly József: i.m. 128-129.o.

³⁵ vö. Brauneder, Wilhelm: i.m. 111. o.

³⁶ vö. Kecskés László: i.m. 387. o.

³⁷ vö. Kecskés László: i.m. 387. o.

Nyugat-Galíciában. „Ez a galíciai kódex jelentette az első teljes modern magánjogi kodifikációt európai és világviszonylatban egyaránt.”³⁸

Zeiller tervezete három olvasatban nyert elfogadást az államtanácstól (a legutolsó 1810-ben). A törvénykönyv gyakorlatilag már 1808-ban kész volt arra, hogy kihirdessék, de Joseph von Sonnenfels professzor közbelépése hátráltatta ennek megtételét. A professzor ugyanis egy bizonyos stílusjavító programmal állt elő, ami miatt a kihirdetés 1811. június 1-re tolódott. Az Általános Polgári Törvénykönyv, vagyis az Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) 1812. január 1-jén lépett hatályba az örökös tartományokban.³⁹ Ezzel egy időben hatályát veszítette a Josephinisches Gesetzbuch (rész-ABGB), az 1797-es galíciai törvényt, a szokásjog és a különböző helyi jogok is.⁴⁰

Nem túlzás azt állítani, hogy az ABGB viszonylag vegyes fogadtatásban részesült. „Kortársaival” összehasonlítva kétségkívül megelőzi a porosz törvénykönyvet, ám a Code Civil-t nem tudja felülmúlni. A híres jogtörténész, Franz Wieacker ugyanis kiemelte, hogy „fogalmi szabatoságában és rendszere zártságában felülmúlta a bőbeszédű ALR-t, világos, áttekinthető, de a Code Civil színvonalát mégsem érte el.”⁴¹ Az, hogy az OPTK nem tudta megelőzni a francia kódexet a „rangsorban”, annak természetesen nyomós okai voltak, hiszen az osztrák kodifikáció a felvilágosult abszolutizmus idején és mintegy birodalmi programként jelentkezett, ezzel ellentétben a franciaországi Code Civil-előkészületek a forradalmi évek utáni új rend törvényhozási biztosítékeként kezdődtek meg Napóleon irányítása alatt. Ezek nyomán tehát érthető, hogy az Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch nem hozhatott radikális változást az abszolutisztikus berendezkedés helyére.

Azon túl, hogy az 1848-as forradalmak némiképp megingatták az OPTK tekintélyét, s Joseph Unger a pandektisztika szellemében sok kritikával illette a kódexet a későbbiekben, mégis tisztában kell lennünk az ABGB pozitívumaival is. Sokhelyütt méltatják a természetjogi gondolatok felbukkanását és az ezek alapján kibontakozó jellegzetes alapelveket. További értéke a kódexnek világos, érthető stílusa és a paragrafusok között megbúvó fiziokratizmusa. Mások azt is kiemelték, hogy a törvényt tiszteletben tartja a parasztság hagyományait. Sokat elárul az ABGB értékéről az is, hogy alapelveit rendkívül jól fektették le a kodifikátorok, ezáltal mintegy biztosították az alkotás állandó megújulását.⁴² Az

³⁸ vö. Hamza Gábor: i.m. 113-114. o.

³⁹ vö. Ruzsoly József: i.m. 129-130. o.

⁴⁰ vö. Hamza Gábor: i. m. 113. o.

⁴¹ Kecskés László: i.m. 389. o.

⁴² vö. Kecskés László: i.m. 389-392. o.

osztrák törvénymű további érdemének tartják azt a Zeiller által kiemelt elvet is, miszerint szükségesnek mutatkozik a jog és az erkölcs végleges elválasztása, hiszen már elmúltak azok az idők, amikor is különféle morális értékeket törvényerőre lehetett emelni. Zeiller ezen elgondolása Kant eszméinek hatására született.⁴³

A már említett Joseph Unger kritikájában megfogalmazta, hogy az OPTK-nak félre kellene tennie az exegetikus módszert, a bírácoknak pedig szakítaniuk kellene a törvénytörvényhez való túlzott ragaszkodással. Unger szavai végül eredményt hoztak nemcsak abban, hogy a német és osztrák jogtudomány között kiváló együttműködés vette kezdetét, hanem abban is, hogy az 1914-1916 között végrehajtott kódexmódosításnak a német törvénymű szolgált mintául. Ugyanakkor Unger javaslata és a megoldás megvalósulása között ötvenkilenc évnek kellett eltelnie.⁴⁴

Itt szükséges megemlíteni azt, hogy ez az osztrák PTK 1916-ig volt hatályban, de bizonyos módosításoknak köszönhetően voltaképpen napjainkig is az osztrák jogélet része.

A kódex tartalma

Az Osztrák Polgári Törvénykönyv annyiban mégis utoléri a francia Code Civil-t, hogy szintén hármasságú tagolású: személyi jog, dologi jog, személyi- és dologi jogok közös meghatározása.⁴⁵ A kódexet ezek alapján nehéz besorolni az institúció-vagy a pandektarendszert követő törvényművek sorába, hiszen a személyi és a dologi jog felosztása az institúció-rendszer hatását mutatja, míg a dologi jogban tett megkülönböztetés, miszerint léteznek dologhoz fűződő és emellett ún. személyes dologi jogok is, már a német polgári törvénykönyvet juttatja eszünkbe. A tagolás feltüntetéséből is kitűnik, hogy az Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch magánjogi törvénykönyv. Három szempontból tekinthető általános polgári törvénykönyvnek: egységesen érvényes volt az örökös tartományokban, az örökös tartományok minden lakosának kívánta szabályozni jogait, illetve szabályozási tárgya konkrétan az általános magánjog (nem pedig a magánjog valamely különös része, mint pl. a kereskedelmi jog).⁴⁶

⁴³ vö. Stein, Peter: i. m. 149. o.

⁴⁴ vö. Kecskés László: i.m. 390-391. o.

⁴⁵ vö. Kisteleki Károly – Lövétei István – Nagyné Szegvári Katalin – Pomogyi László – Rácz Lajos: Egyetemes állam-és jogtörténet, polgári kor. HVG Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002. 400. o.

⁴⁶ vö. Hamza Gábor: i. m. 114-115. o.

A törvénykönyv egy bevezetőt is tartalmaz, mely megelőzi a már említett három rész taglalását. A bevezető oldalakon kirajzolódik a polgári jog fogalma, a törvények hatályosságáról való ismeretek, a törvények terjedelmét és tartalmát illető rendelkezések, valamint egyéb más rendszabályok általános jellemzői is (szokások, tartományi szabványok, bírói ítéletek, kiváltságok). A 14. §-ban található meg az az álláspont, mely szerint a polgári törvénykönyvbe foglalt szabályok a személyi jogot, a dologi jogot, valamint az ezeket közösen illető határozatokat tárgyalják.⁴⁷

Az első rész, vagyis a személy jog az alábbi fejezetekre tagolódik: személyes tulajdonságokra és viszonyokra vonatkozó jogok, házassági jog, szülők és gyermekek közötti jogok, valamint gyámság és gondnokság. A természetjog hatásának tudható be, hogy kiemelten megjelenik benne a következő gondolat: minden ember bír vele született, magából az észből kivilágoló jogokkal (melyek nagyban hozzájárulnak ahhoz is, hogy a törvény előtt minden ember teljesen egyenlőnek számít). A törvény oltalmába veszi a gyermekeket, a dühöngőket, örülteket, kábákat, illetve a még meg nem született gyermekeket is. A kódexben már kibontakozik az állampolgárság is: a polgári jogok teljes élvezetét álladalmi polgárság által lehet megszerezni, ami pedig születés által keletkezik (természetesen akkor, ha ausztriai szülők örökös tartományokban született gyermekéről van szó). Az állampolgárság mellett így előtérbe kerülnek az idegenek jogai is és az ő jogaik gyakorlásának keretei. A 39. § deklarálja, hogy vallásbeli különbségek semmiféle befolyást nem gyakorolhatnak a magánjogok érvényesítésekor. Az első fejezet utolsó paragrafusai a különböző rokonsági vonalakat vetik papírra, vagyis a vérrokonság különböző ízeit.⁴⁸

Az második fejezet a házassági jogot taglalja. Az Osztrák Polgári Törvénykönyvben családi viszonyokat a házassági szerződés által lehetséges alapítani. A házassági szerződésben ugyanis két különböző nemű személy törvényszerűen kinyilatkoztatja, hogy elválhatatlan közösségben szeretnének élni a továbbiakban. A házasság érvényességi feltételei közé az eljegyzés, illetve a házasság valamiféle ígérese már nem szükségeltetik, ugyanakkor a kihirdetés és a beleegyezés, konszenzus igenis alapvető kritériumként tűnik fel. Házassági szerződés megkötésére természetesen a dühöngők, örültek, kábák, serdületlenek teljességgel képtelenek, kiskorú személyek esetén pedig törvényes gyámjuk, illetve a törvényhatóság igenlése az elvárandó követelmény. A házasságokra nézve az erkölcsösség és a hűség

⁴⁷vö. Ausztriai Általános Polgári Törvénykönyv (A továbbiakban csak: OPTK), Pest, 1863. Bevezetés, 1-14. §.

⁴⁸ vö. OPTK, I. rész, I. fejezet, 15-43. §

elsődleges kívánalmakként vannak feltüntetve, a férfi ezen túlmenően pedig a család fejévé is válik. A házasság nem megengedett fel-és lemenő ági rokonok között, illetve sógorsági kötelék megléte esetén sem. Papi személyekre és szerzetesekre természetesen a cölibátus érvényesül.⁴⁹

Az Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch számos olyan tény is felvázol, amelyek lehetetlenítik a házasság megkötését, illetve amelyek házassági akadályként vannak nyilvántartva, s ezáltal érvénytelenítik a már megkötött házasságot: rossz erkölcs, házassági beleegyezés megtagadása, félelem által kicsikart beleegyezés, tévedés a jövő házastárs személyében, a házassági kötelesség teljesítésére való tehetetlenség, hűtlenség, stb. (Említés történik azonban arról is, hogy bizonyos esetekben lehetőség nyílik a házassági akadályok alóli felmentésre. Erről bővebben lásd: 83-88. §.)

Az osztrák házassági jog kapcsán nem lehet kikerülni egy igen jelentős intézményt, amely az OPTK révén eljutott a későbbiekben a magyar jogba is. Ez az intézmény pedig nem más, mint az ágytól és asztaltól való elválás, mely – ahogyan neve is mutatja - voltaképpen a válás vagyoni joghatásaival jár. Természetesen a házassági közösség megszüntetésének ismert módjai is megjelennek, továbbá a törvény gondoskodik az ismételt egybekelés módjáról; az olyan házasság felbontásáról, mely haláleset miatt szükségeltetik, s ezzel összefüggésben a holtta nyilvánítás menetéről és az elvált felek vagyonának elkülönítéséről. A 123-136.§-ban a zsidó házasságokat érintő kivételekről esik szó, mivel a zsidóság – ahogyan a törvénykönyv is fogalmaz – vallási viszonyaikból kifolyólag az általánosan felállított házassági jogi elvektől bizonyos eltéréseket mutat. Ezek a különbségek a házassági akadályok, a kihirdetés, az összeadás, az elválás és a végelválasztás (ez nem jelent mást, mint a férj által a nőnek adott elválólevelet, melynek átadása – és további folyamatok, mint pl. a rabbi színe elé járulás - esetén a zsidó házasság végérvényesen felbontatik) szintjén jelennek meg.⁵⁰

Az Osztrák Polgári Törvénykönyv személyi jogi részének harmadik fejezete a szülők és gyermekek közötti jogokat vázolja fel. A törvényes születés vélelmének megfogalmazása a következő: az a gyermek számít törvényesnek, vagyis törvényes házasságból születettnek, aki a házasság megkötése utáni hetedik hónapban, vagy akár a férj halála után, akár a házassági kötelék teljes feloldása utáni tizedik hónapban születik. A szülők kötelességei és jogai a következőkben merülnek ki: a gyermekek nevelése, egészségükre való ügyelés, illő tartás. A

⁴⁹ vö. OPTK, I. rész, II. fejezet, 44-92. §

⁵⁰ vö. OPTK, I. rész, II. fejezet, 47-126. §

gyermek a szüleiknek engedelmességgel és tisztelettel tartoznak. A kódex még ismeri az atyai hatalom fogalmát (mely megszűnik, amint a gyermek teljes korba lép), s ennek következményeit: a gyermek életmódjának atya általi tetszőleges megválasztását, valamint vagyoni és – a gyermekre nézve - bizonyos kötelezettségeket is. A törvényes gyermekek mellett szó esik a házasságon kívül születettekről, akik nem élvezhetnek a törvényes gyermekekkel egyenlő jogokat, ugyanakkor ezen „természetes gyermekek” törvényesítésére lehetőségeket kínál (pl.: házasság által, a fejedelem kegyessége által). A szülők és gyermekek közti jogviszonyhoz hasonló összeköttetések az OPTK szerint az örökbefogadás és a tápolás végetti fölfogás.⁵¹

A gyámság és gondnokság ismertetése a negyedik fejezetben olvasható. E két intézmény megkülönböztetését a 188. §-ban fektették le a kodifikátorok. Eszerint a gyám főleg kiskorú személyről gondoskodik és kezeli is annak vagyonát, a gondnok viszont olyan személyek ügyeinek ellátására van kötelezve, akik valamely okból nem képesek önállóan saját ügyeik vitelére. A gyámságnak a kódex szerint három fajtája lehet: végrendeleti (elsősorban az atya jelöli ki a gyámot), törvényes (ha az apa senkit sem jelölt ki gyámul, a gyámság az alábbi rokonokra szállhat: atyai nagyapa, anya, atyai nagyanya - ezek hiányában a férfi rokonok közötti legközelebbi személy jön számításba, vagy több ilyen személy esetén azok közül a legidősebb) és bírói (a bíró mérlegelheti a „gyám-jelölt” képességeit, vagyonát és lakását is). Ezeken túlmenően a törvénykönyv hosszasan részletezi a gyám kötelességeit, jogait, a gyám társat illető jogkört, a kiskorú vagyonának kezelését, valamint a gyámság megszűnésének eseteit (halál; teljeskorúság betöltése; korengedménynél fogva jogszerűleg elismert teljeskorúság; a gyám hivatalbóli vagy kérelemre történő elmozdítása; a gyám által kért elbocsátás).⁵²

Gondnokság kiskorúaknál, még meg nem születetteknél (vagyis ahogyan a törvénykönyv fogalmaz: „már létező méhbeli magzat számára rendeltetik ügyviselő”), siketnémáknál, távollévőknél, ügyletekben nem jártas érdektársaknál és súlyos börtönbüntetésre ítélt bűnelkövetők esetén állhat fenn. A gondnokság rendelése – eltérően a gyámságtól – már csak bírói úton lehetséges, megszűntnek pedig akkor tekinthető, ha a gondnokra bízott ügyleteket véghezvittnek nyilvánították, vagy elenyésztek azok az okok, melyek a gondnokság alá bízott személyt saját ügyei kezelésében korábban gátolták.⁵³

⁵¹ vö. OPTK, I. rész, III. fejezet, 127-186. §

⁵² vö. OPTK, I. rész, IV. fejezet, 187-268. §

⁵³ vö. OPTK, I. rész, IV. fejezet, 268-284. §

A törvénymű második része a dologi joggal foglalkozik. Az első szakasz a dologbani jogokról való tudnivalókat részletezi, s a következő jogintézményekre tér ki: birtok, tulajdonjog, elsajátítás általi tulajdonszerzés, növedék általi tulajdonszerzés, átadás általi tulajdonszerzés, zálogjog, szolgálomak, örökjog, a végakarati kinyilvánítása általában és a végrendeletek, utóörökösök és hitbizomány, hagyományok, végrendekezés korlátozása és megszüntetése, törvényes öröklés, kötelesrész, örökség birtokba vétele, a tulajdon és más dologbani jogok közössége.⁵⁴ Bizonyára furcsának hat, hogy az öröklési jogot az osztrák törvénykönyv a dologi jogok alatt tárgyalja. Ennek a megoldásnak a létjogosultságát azonban a természetjog elvéből lehet levezetni. Ugyancsak az észjog hatását tükrözi az a tény, hogy a testetlen dolgok a tulajdonjog körén belül tűnnek fel.⁵⁵

Mivel a dologi jogot két nagy szakaszban tárgyalja az OPTK, fontos ismertetni e két szakasz (dologbani és dologhozi jogok) jelentését is. A dologbani jogok azon jogok, melyek valakit valamely dolog iránt bizonyos személyekre való tekintet nélkül illetnek. A dologhozi jogok pedig azon jogok, melyek valamely dologhoz csak bizonyos személyek irányában, közvetlenül a törvényből vagy valamely kötelező cselekményből erednek.⁵⁶

A 285. § szerint dolognak minősül mindaz, ami a személytől különbözik, és amelynek rendeltetése egész egyszerűen a használat. A dolgok felosztása az alany különbözősége szerint a következő: álladalmi és magán jószágok. Egy további, részletesebb felosztás is megtalálható az OPTK-ban, amely felosztás a dolgokat minőségük szerint különbözteti meg. Eszerint lehetnek testi (testi dolgok, mivel az érzékszervek segítségével megtapasztalhatóak) és testetlen (a különböző jogok, mint pl. halászati jog); ingó (állagsérelem nélkül elmozdítható) és ingatlan; elhasználható (elrontás vagy fogyasztás által válhat egy dolog elhasználhatóvá) és elhasználhatatlan; megbecsülhető (forgalmi értéke meghatározható)⁵⁷ és megbecsülhetetlen dolgok. A törvénymű ezek mellett figyelmet szentel a tartozékok és összdolgok fogalmának is. A dolgokhoz árat, értéket is lehet rendelni, ebből kifolyólag bontakozik ki a rendes és rendkívüli ár, illetve a bírói becslő kategóriája.⁵⁸

A dologbani jogok egyik legfontosabb eleme a birtok. Már rögtön a fejezet kezdeti, 309. §-ban érthetővé válik a bírlalat (bírlaló) és birtok (birtokos) különbsége, hiszen míg az

⁵⁴ vö. OPTK, II. rész, 285-858. §

⁵⁵ vö. Ruzsoly József: i. m. 130. o.

⁵⁶ OPTK, II. rész, 307-308. §

⁵⁷ Érdekesség: az Osztrák Polgári Törvénykönyv egyaránt megbecsülhető dolognak tulajdonítja a különböző fizikai és szellemi munkákat.

⁵⁸ vö. OPTK, II. rész, 285-306. §

előbbi esetben az adott dolog csak egy személy hatalmában, őrizetében van, addig birtoklás esetén a birtokosnak kifejezett akarata van arra, hogy a sajátjaként tudja a nála lévő dolgot. A birtoklás tárgya lehet minden olyan testi és testetlen dolog, melyek egyúttal a jogi forgalom tárgyai is. A birtokszerzés módjai testi ingó dolog esetén természeti megfogás, elvitel, őrizet; ingatlanok esetén megszállás, elhatárolás, bekerítés, megjelölés, megmunkálás. Más a helyzet testetlen dolgokkal vagy jogokkal kapcsolatban, hiszen ilyenkor azoknak önnevébeni használása által történik meg a birtokszerzés.⁵⁹

Nem elhanyagolható kérdés az, hogy ha valamely ingó dolog egymás után több személynek adatott át, mi is a teendő, vagyis kit illet a birtokjog. Az osztrák magánjogi kódex álláspontja az, hogy a birtokjog azt a személyt illeti, aki a dolgot hatalmában tartja. Ha azonban az adott dolog ingatlan, akkor a tartománytáblák, városi vagy telekkönyvek, illetve egyéb efféle nyilvános lajstromok bejegyzései döntenek el a birtokjog sorsát. A birtokjog után a törvénytől a jó-és rosszhiszemű birtokosról való ismérveket tárgyalja, illetve a birtok elenyészésének megnyilvánulásai formáit.⁶⁰

„Mindaz, ami valakié, minden testi és testetlen dolgai, az ő tulajdonának neveztetnek.” – szól a 353. §. A tulajdont olyan abszolút szabad rendelkezési jogként írja körül a kódex, amelynek köszönhetően valaki a dolog állagával, hasznaival kedve-kénye szerint bánhat, s abból mindenki mást kizárhat. Általánosságban elmondható, hogy a tulajdonjog tárgyául szolgálhat bármiféle dolog, a lényeges kitételek azonban magának a tulajdonosnak a jogaiban keresendők. A tulajdonos ugyanis szabadon rendelkezhet a dolgával, szabadon használhatja, szabadon átruházhatja azt másokra, le is mondhat a dolgáról, illetve el is hagyhatja. Esszenciális kitétel, hogy a tulajdonos annyiban élhet tulajdonjogával, amennyiben ezzel egy harmadik személy jogait nem sérti, sem pedig a közjó és a törvények állapotát nem veszélyezteti. A tulajdonjogból ered a keresetindítás joga is (erről bővebben: 366-379. §.).⁶¹

A tulajdonszerzés módjai a második rész harmadik, negyedik és ötödik fejezetében találhatók (380-446. §). Az elsajátítás, mint tulajdonszerzési mód esetei: állatok elfogása, szabadon álló dolgok megtalálása (elvesztett dolgok, elrejtett dolgok, kincstalálás) és zsákmány.⁶² A növedék általi tulajdonszerzés fejezete a növedékjog keletkezését mutatja be

⁵⁹ vö. OPTK, II. rész, I. fejezet, 309-320. §

⁶⁰ vö. OPTK, II. rész, I. fejezet, 321-352. §

⁶¹ vö. OPTK, II. rész, II. fejezet, 353-379. §

⁶² A zsákmány, valamint az ellenségtől visszazsákmányolt dolgokra vonatkozó rendelkezések nem az OPTK-ban, hanem különböző hadi törvényekben kaptak helyet.

(fajtái: természetes, mesterséges és vegyes növedékjog). Végezetül az átadás, mint tulajdonszerzési mód kerül bemutatásra (ötödik fejezet).⁶³

Az Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch a zálogjogot is dologbani jognak nevezi. Két formája ismert a zálognak: kézi zálog (ingó esetén) és jelzálog (ingatlan esetén). Ugyanakkor nem minden követelés szolgálhat jogcímként a zálogjog megszerzésére; ezen jogcímeket a törvény, bírói ítéletek, szerződések és az adott tulajdonos végrendekezése állapíthatja meg. A zálogjog-szerzés módjai a következők lehetnek: testi átadás, nyilvános könyvbe való bejegyzés, jelképes átadás, előjegyzés. A zálogjog kiterjedhet az elzálogosító minden szabad tulajdonának részére, magának a zálog növedékére, tartozékaira, sőt, még hasznaira is. Ezeken túlmenően az osztrák jog ismeri az alzálogot, az idegen dolog elzálogosításának lehetőségét, a záloghitelező jogait és kötelezettségeit, illetve ún. elsőbbségi jogait is, melyek csőd esetén válnak jelentőssé.⁶⁴

A dologi jogi rész hetedik fejezete részletesen rendelkezik a házi- és mezei-, a személyes-, illetve az álszolgalmakról, ezek szerződmódjairól, a szolgalmából keletkező jogviszonyokról, annak biztosítékairól, a megfelelő keresetekről, s végezetül a jogintézmények megszűnéséről.⁶⁵

Mint ahogyan fentebb olvasható, a természetjog hatása mutatkozik meg abban a koncepcióban, mely miatt az öröklési jog is a dologi jogon belül helyeztetett el. Azonban így sem egy önálló fejezeten belül található az öröklésjogi elvek, hanem a VIII-XV. fejezetekben. Az örökjog tárgyalása a hagyaték fogalmának meghatározásával kezdődik: hagyatéknak hívják valamely elhalt személy jogainak és kötelezettségeinek összességét (amennyiben azok nem csupán személyes viszonyokon alapulnak). Kifejezésre jut az is, hogy az örökjog valóban dologbani jog, s akit ez megillet, azt örökösnek hívják, a hagyaték pedig az örökösre nézve örökségnek nevezendő. Az örökség vagy az örökhagyónak törvényes rendszabály szerint kinyilvánított akaratán, vagy ún. örökszerződésen, vagy magán a törvényen alapulhat. Az örökséget azonban el kell különíteni a hagyománytól,⁶⁶ hiszen ez utóbbi nem az egész hagyatékra vonatkozik, hanem csak egyes dolgokra, pénzösszegre, vagy jogokra. Az örökség akkor nyílik meg, amikor az örökhagyó elhalálozik. Ahhoz azonban, hogy ezt meg lehessen szerezni, öröklési képesség szükségeltetik. Nem rendelkezik öröklési képességgel az a személy, aki az örökhagyót vagy annak családját becsületében, vagyonában,

⁶³ vö. OPTK, II. rész, III-V. fejezet, 380-446. §

⁶⁴ vö. OPTK, II. rész, VI. fejezet, 447-471. §

⁶⁵ vö. OPTK, II. rész, VII. fejezet, 472-530. §

⁶⁶ Bővebben lásd: OPTK, II. rész, XI. fejezet, 647-694. §

vagy testileg megsértette, esetleg erre törekedett; aki ellen büntetőeljárás folyik; aki végrendelet megtételére csalfa módon vette rá az örökhagyót vagy ezen cselekményében akadályoztatta őt; akik házasságtörést, vérfertőzést követtek el, végső soron pedig azok is, akik hazájukat, hadi szolgálatukat engedély nélkül elhagyták.⁶⁷

„Azon rendelkezés, melynél fogva valamely örökhagyó vagyonát vagy annak egy részét, egy vagy több személynek, visszavonhatólag, halála esetére átengedi, végakarattal nyilvánításának hivatik.” – olvasható a végrendelet meghatározása az 552. §-ban. A végrendelet és a fiókvégrendelet közti különbség annyi, hogy míg az előbbiben örökösmegnevezés olvasható, addig az utóbbi egyéb, ettől eltérő rendelkezéseket, módosításokat foglal magában. Végrendeletalkotással nem bírhatnak: dühöngők, kábák, örültek, tékozlók, serdületlenek (18. életévüket be nem töltött személyek), akik szerzetesi fogadalmat tettek, halálra ítélt, illetve hosszú börtönéveiket töltő gonosztevők. Ha az örökhagyó lényeges tévedésben van, ez a tévedés érvényteleníti végakarattal, s ez még akkor sem válhat érvényessé, ha időközben elhárult az érvénytelenségi ok. Fontos, hogy a végrendeletalkotás kinyilvánítása bíróságon kívül vagy bíróság előtt, írásban (tanúk előtt, tanúk nélkül) vagy szóban történjék. Kedvezményes végakarattal megtehető hajózások és veszélyes járványok esetén lehetséges,⁶⁸ ilyen helyzetekben természetesen a végrendeletalkotás feltételei sem szigorúak (pl. egyháziak, nők, tizennégy év feletti ifjak is szerepelhetnek tanúként).⁶⁹

Az osztrák magánjogi kódex az utóörökös megnevezéséről írtakat és a hitbizományt közös fejezetben tárgyalja. Az örökhagyónak lehetősége van több utóörököszt is megnevezni arra az esetre, ha a kinevezett örökös valamilyen okból kifolyólag nem juthatna hozzá örökségéhez. A hitbizomány egy olyan rendelkezés, melynél fogva valamely vagyon több nemzedékre a család elidegeníthetetlen jószágává válhat. Az ABGB megfogalmazásában a fentebb megnevezett két intézmény a következő ponton kapcsolódik össze: az örökhagyó kötelezheti arra örökösét, hogy az átvett örökséget halála után, vagy más meghatározott esetekben egy második kinevezett örökösnek engedje át. Ezt a rendelkezést nevezi a törvény hitbizományi helyettesítésnek, ami tulajdonképpen mintegy hallgatólagosan magában foglalja a már említett közönséges helyettesítést is.⁷⁰

⁶⁷ vö. OPTK, II. rész, VIII. fejezet, 531-551. §

⁶⁸ A katonai végrendeletekről az Osztrák Polgári Törvénykönyv hallgat. Az ezekre vonatkozó kedvezmények katonai törvényekben találhatók.

⁶⁹ vö. OPTK, II. rész, IX. fejezet, 532-603. §

⁷⁰ vö. OPTK, II. rész, X. fejezet, 604-646. §

A törvény a végrendekezés mellett elismeri még a törvényes öröklés létjogosultságát is. „Ha az elhunyt érvényes végrendeletet nem hagyott hátra, ha abban nem egész vagyonáról rendelkezett; ha azon személyekről, kiknek a törvénynél fogva örökrészt hagyni köteles volt, kellőleg nem gondoskodott; vagy ha a rendelt örökösök az örökséget el nem fogadhatják, vagy elfogadni nem akarják; a törvényes öröklésnek van egészen vagy részben helye.” Törvényes örökösök lehetnek: házassági származásból rokonok, törvényesített gyermekek, házasságon kívüli gyermekek, örökbefogadott gyermekek, szülők és házastársak. A házassági leszármazás útján az örököképes hat ág az alábbi: gyermekek; szülők és utódaik; nagyszülők és utódaik; „összülők” és utódaik; dédszülők, ükszülők és utódaik; valamint a déd-összülők, ük-összülők és utódaik.⁷¹ Ha az örökgyónak egy törvényes örököse sem maradt életben, még a házastársa sem, akkor hagyatéka – lévén, hogy uratlanná vált – a kincstárra száll.⁷²

Az öröklési jogot illetően igen fontos a kötelesrész intézményének tisztázása, aminek a kódex eleget is tesz. A 762. § szerint örökrészre jogosultak az örökgyó gyermekei, vagy gyermekek hiányában szülei. Gyermekek alatt értendő minden gyermek, unoka és ősunoka, a szülők kategóriájába pedig minden nagyszülő beletartozik, s itt nincsen már különbség férfi és nő, valamint házasságból van házasságon kívüli születés között. A kötelesrész mértéke gyermekek esetén annak a vagyonnak a felét (vagy felmenő esetén harmadát) jelenti, amely vagyonhoz a törvényes öröklés alapján a gyermek (vagy felmenő) jutott volna. Természetesen az, aki lemondott örökjogáról, vagy abból kizárattott, illetve az örökgyó által az örökségből kitagadott, nem formálhat igényt törvényes örökrészére.⁷³

Az Osztrák Polgári Törvénykönyv nem különítette el a dologi- és kötelmi jogi intézményeket, emiatt a kötelmeket a kodifikátorok a dologi jogi részen belül helyezték el. Így hát a szerződések különféle nemei, illetve a kártérítési és elégtételi jog a törvénytől második részében található a dologhozi jogok címszó alatt. A dologhozi jogok törvényen, szerződésen vagy kárvalláson alapulhatnak.⁷⁴

A szerződések felosztása korántsem bőséges; a kódex az egy-és kétoldalú, valamint a visszterhes és ingyenes szerződések kategóriáit említi. Az érvényes szerződés kritériumait viszont annál részletesebben magyarázza. Eszerint akkor érvényes a szerződés, ha valós konszenzus áll fenn az azt létrehozó cselekvőképes felek között, s ha a teljesítés lehetséges. A

⁷¹ vö. OPTK, II. rész, XIII. fejezet, 727-760. §

⁷² Paraszttelek, illetőleg egyházi személyek esetében az uratlan hagyatéka sorsát közrendtartási törvények döntenek el. Lásd: OPTK, II. rész, XIII. fejezet, 761. §

⁷³ vö. OPTK, II. rész, XIV. fejezet, 762-796. §

⁷⁴ vö. OPTK, II. rész, XVII. fejezet, 859-862. §

szerződés létrejöhet szóban vagy írásban, bíróság előtt vagy azon kívül, tanúk előtt vagy azok nélkül. Olyan, manapság is ismeretes elemek tűnnek fel a szerződésekkel kapcsolatban a sorok között, mint a teljesítés idejének, helyének és módjának meghatározása, a foglaló, a bánatpénz, a kikötések, a szavatosság, illetve az egyetemlegesség jelensége.⁷⁵

A következő fejezetekben sorra megtalálhatóak a szerződések egyes fajtái. Az osztrák jog a következő típusoknak szentel kitüntető figyelmet: ajándékozás (beleértve a halál esetére szóló ajándékozást), letéti szerződés, haszonkölcsön, kölcsön, meghatalmazás, csere, adásvételi szerződés, örökhaszonbérleti szerződés, terhes szerződések (mint például a munkaszerződés és kiadási szerződés, értve ez utóbbi alatt a szerző és kiadó, vagy a gazdák és cselédek között fennálló jogviszonyt), vagyonközösség iránti szerződések (itt a közkereseti társaság és működésére vonatkozó előírások körvonalazódnak), házassági egyezmények (hozomány, hitbér, nászajándék, vagyonközösség, özvegyi tartás, házastársak és jegyesek közti ajándékozás lehetőségei, halál esetére szóló haszonélvezet), szerencseszerződések (fogadás, játék, sorsvetés, reményvásár, életjáradék, biztosítási szerződés, tengeri kölcsön és tengeri biztosítások).⁷⁶

A kötelmi jogban oly sokszor feltűnő kártérítéssel összefüggő kérdéskör szabályozása is precíz jogalkotói munkáról árulkodik. A kár, mint valakinek vagyonában, személyében, jogaiban okozott hátrány többféle forrásból származhat: jogellenes cselekményből, mulasztásból, vagy véletlen esetből. Az OPTK egy vélelmet is felállít a kártérítés kapcsán, miszerint kétség esetén azon vélelem jelentkezik, mely „a kár más vétke nélkül támadt” tételt fogalmazza meg. A kártérítés célja az, hogy az okozott kár megtérüljön, s lehetőleg minden az eredeti állapotba álljon vissza. Ha ez már nem lehetséges, akkor becsléssel kell megállapítani a kár mértékét. A sértett gonosz szándékból vagy súlyos gondatlanságból okozott kára esetében teljes elégtételt követelhet, egyébként pedig csak tulajdonképpeni kártalanításra fejezheti ki igényét. Ezen a ponton tisztázza a törvény a kártérítés nemeit: a testbeli, személyes szabadságbeli, becsületbeli és vagyonban bekövetkezett károkat. Mindemellett helyet kap a késedelmi kamatfizetés és kötbér intézménye is, végezetül pedig az állatkárok szabályozása, mely esetben azt teszi felelőssé, aki a károkozó állat feletti őrizetet elmulasztotta, vagy szándékosan ösztönözte azt erre a cselekvésre.⁷⁷

⁷⁵ vö. OPTK, II. rész, XVII. fejezet, 863-937. §

⁷⁶ vö. OPTK, II. rész, XVIII-XXIX. fejezet, 938-1292. §

⁷⁷ vö. OPTK, II. rész, XXX. fejezet, 1293-1341. §

Az Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch harmadik, egyben utolsó és legrövidebb része a személyi és dologi jogok közös meghatározásait mutatja fel: jogok és kötelezettségek megerősítése (kezesség, zálogszerződés), a jogok és kötelezettségek átváltoztatása (újítás, egyezés, engedményezés, utalványozás), a jogok és kötelezettségek megszüntetése (fizetés, beszámítás, lemondás, egyesülés, dolog elenyészése, halál), elévülés és elbirtoklás.⁷⁸

Az osztrák jog Magyarországon

Az Osztrák Polgári Törvénykönyv a jogtörténetben meghúzódt a francia Code Civil és a Német Polgári Törvénykönyv árnyékában, ugyanakkor hatásának kimutatása korántsem elhanyagolható. Románia, Csehszlovákia, Lengyelország és Jugoszlávia voltak azon országok, melyek csak a második világháború után helyezték hatályon kívül az OPTK-t.⁷⁹ A kódex hatását azonban érdemes szemügyre venni Magyarországon, ahol a törvénykönyv 1853 és 1861 között volt a jogélet meghatározó része.

Az osztrák jog magyarországi recepciója nem mehetett végbe zökkenőmentesen, mivel azt a többség a nagy birodalom erőszakos integrációs törekvésének tekintette. A szervesen recepció Magyarországon azonban még így sem tudta utolérni a „francia jog történelmi mértékű kisugárzásának nagyságát.”⁸⁰ Tény, hogy a reformkori országgyűléseken tárgyalt és megalkotott törvényjavaslatokat és a törvényalkotásban várható további fellendülést derékba törte az 1848-49-es szabadságharc véres elfojtása. Ám nem ez a pillanat volt az első, amikor Magyarországnak szembe kellett néznie az osztrák joggal.

A török kiűzését követően a Habsburgok a Magyar Királyságot fegyverrel megszerzett tulajdonuknak tekintették. I. Lipót abszolút uralkodó megszorító intézkedései is már ellenállást váltottak ki a magyarokból, s ezt csak tetézte a Mária Terézia és II. József uralkodása alatti túlszabályozási törekvés. Már rögtön a XVII. század elején, tehát amint kitette a török a lábát a magyar területekről, az osztrák kormányzat a következő elképzeléssel állt elő: az osztrák állami- és jogi berendezkedést az örökös tartományok-béli rend felé kell helyezni. Kollonits Lipót ezért készítette el az Einrichtungswerk nevű tervezetét, amely dokumentum mintául ajánlotta az alsó-ausztriai jogot Magyarország számára. E törekvés

⁷⁸ vö. OPTK, III. rész, I-IV. fejezet, 1342-1502. §

⁷⁹ vö. Kecskés László: i. m. 391. o.

⁸⁰ Kajtár István: Egyetemes állam-és jogtörténet, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005. 154. o.

mellett az is kihatott a korabeli jogéletre, hogy egyre több osztrák származású jogász működött az országban, s a kamarai igazgatást pedig egyenesen Bécsből vezényelték.⁸¹

Az osztrák jog elemeinek Magyarországon való XIX. századi megjelenése a polgári magánjog hazai fejlődésének egyik szakaszát jelentette. A fejlődés lassú üteme többek között a magyar jog történetében sokhelyütt emlegetett megkésettségnek tudható be, ám a reformországgyűlések, a feltörekvő politikusok, jogászok, valamint a jog fejlesztéséről való elképzelések és ezek gyakorlati megvalósítása szép eredményeket hoztak, s ez elősegítette a „lemaradás” korrekcióját. Az 1840-es évek törvényhozása olyan rendelkezéseket kívánt megvalósítani, melyek valóban elindították Magyarországot a polgárosodás útján (feudális kötöttségek eltörlése, mint pl. ösiség, adományrendszer, stb.).⁸²

1848-ban az első független, felelős, magyar minisztérium fő programként jelölte meg egy magánjogi törvénykönyv tervezetének elkészítését és tárgyalásra való előterjesztését. Azonban hiába született több, a magánjogot érintő törvény ekkoriban (pl.: a kereskedelmi jog területén), az átfogó kodifikációs tevékenység nem ért célba. A feladat tulajdonképpen a szabadságharc utáni időkre, egészen pontosan a neoabszolútizmus idejére maradt. Bécs természetesen nem kívánta visszaállítani a rendiséget jellemző sajátos vagyoni jogokat. Mivel a neves jogász, Frank Ignác visszautasította a felkérést, miszerint készítse el ő a magánjogi törvénykönyv tervezetét, már csak egy megoldás maradt: Magyarországon az osztrák polgári törvénykönyvet kellett hatályba léptetni.⁸³

1850-ben kezdődött meg az osztrák kódex bevezetésére irányuló folyamat, ugyan abban az évben, amikor megszervezték az osztrák hatóságokat is. Az Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch-öt 1853. május 1-jei hatállyal vezették be Magyarország területére, Erdélyben pedig ez a dátum 1853. szeptember 1. volt. A katonai határőrvidéken a kódex már 1811-től érvényben volt. A törvénykönyv mellett azonban más osztrák jogi elemek is bekerültek a magyar jogba, úgy mint az 1853-as osztrák büntető perrendtartás és az 1854-ben kelt törvény a peren kívüli eljárásokról.⁸⁴

Érdekes, hogy a neoabszolútista uralom időszaka általában valamiféle negatív arculattal jelentkezik a történelmi emlékezetben, holott ezeknek az éveknek köszönhetjük, hogy Magyarország végre valahára megismerkedett egy modern polgári magánjoggal, melyet

⁸¹ vö. Kajtár István: i.m. 144-147. o.

⁸² vö. Magyar jogtörténet, szerk.: Mezey Barna. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 156-157. o.

⁸³ vö. Homoki-Nagy Mária: Az Osztrák Polgári Törvénykönyv és a kiegyezés; In: Jogtörténeti Szemle, 2007/3. szám, 16. o.

⁸⁴ vö. Christian Neschwara: Az osztrák jog Magyarországon; In: Jogtörténeti Szemle, 2007/3. szám, 42-43. o.

aztán később sokáig példaértékűnek titulált. (Az OPTK diktálta irányadó szempontok, valamint ezek szokásjogi úton való megőrzése tették lehetővé, hogy végül nem volt égetően szükséges a magánjogi törvénykönyv gyors elkészítése.⁸⁵)

A teljesség igénye nélkül tekintsünk meg néhány példát, melyek az ABGB magyar jogra gyakorolt hatását, vagy épp a két jog különbözőségét mutatják!

Az Osztrák Polgári Törvénykönyv 21. §-a körvonalazza a cselekvőképtelenség fogalmát, hiszen, mint ahogyan olvasható: „Azok, kik korhiány, elmebeli fogyatkozás vagy más viszonyok miatt ügyekben magok kellően eljárni nem képesek, a törvények különös oltalma alatt állanak.” Ide sorolandók azok a gyermekek, akik a hetedik; azok a serdületlenek, akik a tizennegyedik; azok a kiskorúak, akik a huszonnegyedik életévüket még be nem töltötték, valamint a dühöngők, kábák, örültek, mivel ők eszük használatát részben vagy teljesen elvesztették, vagy cselekedeteik következményeit nem képesek belátni; végső soron pedig ezen kategóriába tartoznak azok, akik bírói megállapítás során tékozlónak minősülnek.⁸⁶ A magyar jogban a cselekvőképtelenség először a gyámtörvényben jelent meg (1877. évi XX. tc.),⁸⁷ hiszen azok a kiskorúak, akik 14. életévüket betöltik, már szabadon rendelkezhetnek arról, amit saját szolgálatuk vagy munkájuk által szereztek, s mindezek fenntartásáról is már saját maguk gondoskodhatnak.⁸⁸ A kiskorúság meghosszabbítható, ha az illető személy még 24. életévének betöltése után is képtelennek bizonyul vagyónának önálló kezelésére.⁸⁹

Korábban már említésre került, hogy az ágytól és asztaltól való elválás, mint a házasság ideiglenes felbontásának egyik különleges formája (melyre minden olyan esetben sor kerülhetett, amikor is a törvény a házasság felbontásának helyt adott) szintén az osztrák törvénykönyv hatását mutatja. Magyarországon az intézmény először az 1894. évi XXXI. tc.-ben jelent meg, az ABGB pedig a 103. §-ban deklarálja ezt a katolikus egyház felé tett engedményt. Az ágytól és asztaltól való elválás kimondása mindkét fél beleegyezését megkívánja.⁹⁰

A hazai személyi jog egyik jelentős kategóriája, az egyesület jogi szabályozása szintén az ABGB egyik paragrafusára (26. §) épült. Eszerint valamely megengedett társaság tagjainak egymás közti jogait különös rendszabályok határozzák meg, továbbá mások iránti viszonyokban ezek a megengedett társaságok állandó jelleggel az egyes személyekkel

⁸⁵ vö. Magyar jogtörténet, szerk.: Mezey Barna. 164-165. o.

⁸⁶ OPTK, I. rész, I. fejezet, 17. §

⁸⁷ vö. Magyar jogtörténet, szerk.: Mezey Barna. 168. o.

⁸⁸ 1877. évi XXXVI. törvény a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről, 3. §

⁸⁹ 1877. évi XXXVI. törvény, 8. §

⁹⁰ OPTK, I. rész, I. fejezet, 103-106. §

egyenlő jogokkal bírnak.⁹¹ Ezeket a kritériumokat az 1928-as magyar magánjogi törvényjavaslat is átvette, amikor lefektette az egyesület fogalmát: „(...) minden olyan önkéntes alapítású testület, amely különleges rendeltetésénél fogva eltérő jogi szabályozás alá esett, egyesületnek számít.”⁹²

Eltérően határozza meg a magyar és az osztrák jog az ingó és ingatlan dolgok kategóriáját. Mint ismeretes, a dolgokat természeti minőségük szerint lehet az ingó és ingatlan kategóriájába sorolni. Az osztrák kódex 293. §-a alapján ingónak az a dolog tekinthető, amely állagsérelem nélkül mozdítható el egyik helyről a másikra, ellenkező esetben ingatlan dologról van szó.⁹³ A már említett 1928-as magyar magánjogi törvényjavaslat már teljesen megfordította ezt a tételt: „(...) ingatlanok a telkek, a föld területének egyes határozott részei alkotórészeikkel együtt; minden más dolog ingó.”⁹⁴

A kötelelem olyan meghatározott személyek között létrejött jogviszony, mely egységbe foglalja mind a követelést, mind pedig a tartozást. E jogviszonyokat felölelő anyag, a kötelmi jog a vagyoni jog igen releváns részeként volt számon tartva akkoriban is, hiszen az áruforgalom biztonságának feltételeként tekintettek rá. Magyarországon a feudalizmusban az áruforgalmat inkább csak eseti jellege határozta meg, a rá vonatkozó szabályok kidolgozottsága pedig igen hézagos volt. A kötelmi jogot ugyanis nagyban korlátozták a különböző rendi előjogok, így egységes szabályozására nem volt lehetőség. Ezen előzmények miatt válhatott a polgári korban az osztrák magánjogi kódex nagy hatásúvá a kötelmi jog terén is. A vonatkozó osztrák kötelmi jogi paragrafusokat a magyar bírói gyakorlat csak tartalmában vette át. Ilyen formán fogadta be a magyar joggyakorlat a vétkeiséget felölelő részeket az OPTK-ból, s ugyanez mondható el a jogalap nélküli gazdagodás megítélésére is.⁹⁵

Az Osztrák Polgári Törvénykönyv 1861-ig maradt hatályban hazánkban. A kiegyezést követően fellendült a hazai jogélet is, egyre több, saját törvényünk született. Ugyanakkor még 1867 után is voltak olyan területek, ahol érvényben maradt az osztrák jog, mint például Horvátországban, Szlavóniában és Erdélyben. Magyarországon hiába tekintettek mindig is úgy az osztrák jogra, mint egy erőszakosan behozott joganyagra, a magyar jogászok látták az értékeit is: dologi jogi vonatkozásokban, illetve a szerződési joggyakorlatban irányadó maradt

⁹¹ OPTK, I. rész, I. fejezet, 26. §

⁹² Magyar jogtörténet, szerk.: Mezey Barna. 170. o.

⁹³ OPTK, II. rész, 293. §

⁹⁴ Magyar jogtörténet, szerk.: Mezey Barna. 172. o.

⁹⁵ vö. Magyar jogtörténet, szerk.: Mezey Barna. 179-186. o.

számukra, s nem túlzás azt állítani, hogy az osztrák jogot továbbra is figyelemmel kísérték és ismerték.⁹⁶

⁹⁶ vö. Christian Neschwara: Az osztrák jog Magyarországon; In: Jogtörténeti Szemle, 2007/3. szám, 44. o.

IRODALOMJEGYZÉK

AUSZTRIAI ÁLTALÁNOS POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV, Pest, 1863.

BEVEZETÉS AZ EGYETEMES ÁLLAM-ÉS JOGTÖRTÉNET FORRÁSAIBA, szerk.: Horváth Pál, egységes jegyzet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

BÓNIS GYÖRGY: A középkori jogunk elemei, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest, 1972.

BRAUNEDER, WILHELM: Osztrák alkotmánytörténet napjainkig, JPTE Állam-és Jogtudományi Kar, Pécs, 1994.

FILOZÓFIAI KISLEXIKON, Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1976.

FÖLDI ANDRÁS-HAMZA GÁBOR: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2009.

HAMZA GÁBOR: Az európai magánjog fejlődése, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.

HOMOKI-NAGY MÁRIA: Az Osztrák Polgári Törvénykönyv és a kiegészítés; In: Jogtörténeti Szemle, 2007/3. szám, 16-23. o.

KAJTÁR ISTVÁN: Egyetemes állam-és jogtörténet, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005.

KISTELEKI KÁROLY - LÖVÉTEI ISTVÁN – NAGYNÉ SZEGVÁRI KATALIN – POMOGYI LÁSZLÓ – RÁCZ LAJOS: Egyetemes állam-és jogtörténet. Polgári kor. HVG Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002.

KECSKÉS LÁSZLÓ: A polgári kor fejlődése a kontinentális Európa országaiban, HVG Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009.

MAGYAR JOGTÖRTÉNET, SZERK.: MEZEY BARNA. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

NESCHWARA, CHRISTIAN: Az osztrák jog Magyarországon; In: Jogtörténeti Szemle, 2007/3. szám, 42-46. o.

RUSZOLY JÓZSEF: Európa jogtörténete, Budapest, 1998.

STEIN, PETER: A római jog Európa történetében, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

ZÖLLNER, ERICH: Ausztria története, Osiris Kiadó, Budapest, 1998.